

**“MASNAVIYI MA’NAVIY”NING JAHON ADABIYOTI VA
O‘ZBEK TARJIMACHILIGIDAGI O‘RNI**

Azimov Ulug‘bek Samadovich

Buxoro davlat texnika universiteti,

“O‘zbek va xorijiy tillar” kafedrası ingliz tili fani o‘qituvchisi, PhD

ulugazimov@mail.ru

+99891 404 54 55

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Jaloliddin Rumiy yaratgan “Masnaviyi ma’naviy” asarining jahon adabiyoti, ayniqsa Sharq va G‘arb madaniy-ma’rifiy muhitidagi o‘rni tahlil qilinadi. Asarning tarixiy yaratilish jarayoni, janriy xususiyatlari, uning ko‘plab tillarga tarjima qilinishi hamda turli xalqlar ma’naviy dunyosiga ta’siri haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, “Masnaviyi ma’naviy”ning O‘zbekistonda o‘rganilishi, tarjimalar tarixi va sharh an‘analari yoritilib, mustaqillik yillarida ushbu merosning chuqur tadqiq etilishi va keng ommalashuvi ilmiy asosda baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *Masnaviyi ma’naviy, Jaloliddin Rumiy, tarjima, Sharq va G‘arb tadqiqotlari, o‘zbek tarjimachiligi, ma’naviy meros, nasriy va she’riy tarjimalar.*

Kirish

Dunyo she’riyatining eng nodir durdonalaridan biri sanaladigan “Masnaviyi ma’naviy” asari buyuk mutasavvif shoir Jaloliddin Rumiy tomonidan 1269-yilda yaratilgan. O‘n yillarga yaqin vaqt davomida bitilgan ushbu asar nafaqat Sharq adabiy maktabining, balki jahonning ko‘plab xalqlari ma’naviy kamoloti va tafakkuri rivojiga ulkan ta’sir ko‘rsatgan. Asarning

yaratilish uslubi va janriy xususiyati haqida turli ilmiy qarashlar mavjud bo'lsa-da, u didaktik doston, epik she'rlar majmuasi, irfoniy qo'llanma va tasavvuf qomusi sifatida barcha talqinlarga munosib keluvchi betakror asardir.

Asosiy qism

Bir zaminda o'sib turgan daraxt boshqa yerga o'tkazilganda ko'karib ketishi oson bo'lmaydi, tuprog'i, suvi, iqlimi mos kelishi kerak. Badiiy asar ham tarjima qilinayotgan tilga uyg'un bo'lishi lozim. Ammo til mosligi bo'lmasa ham tarjima qilinayotgan asarlar bor. Bunday holatda mutarjim o'ta mahoratli bo'lsa, tarjima asliyat yutuqlarini saqlab qola oladi. Jahon adabiyoti durdonalari ham tarjima tufayli bir tildan boshqa tilga o'girilganda, o'sha tilning egasi bo'lgan xalqning milliy ongini o'stirishda, yangicha estetik did paydo qilishda, dunyoqarashini tarbiyalashda faol rol o'ynaydi. Bu borada "Masnaviyi ma'naviy" asarining ham xizmati beqiyos. Necha asrlardirki, asar ko'plab tillarga tarjima qilinganligiga qaramay, bu jarayon dunyo bo'ylab davom etib kelmoqda. Dastlab Sulaymon Nahifiy "Masnaviyi ma'naviy"ni 1150-yilda forsiydan turkchaga asar vaznini saqlagan holda o'girgan bo'lsa, keyinchalik Obiddin Posho, Valad O'zbudak, Mithat Bahori Baytur nasriy tarzda izohli tarjima qildi. Asarni Ashrafu-l-ulum hind tiliga, Munshiy Ali va Yusuf Alishoh Chishtiylar alohida urdu tiliga o'girishdi. F.Korsh, I.Selvinskiy, M.N.Osmanovlar rus tiliga tarjima qilishdi. Yevropada esa ilk bor tarjima nemis tilida Jozef Hammer Purgstal, Fridrix Rukert, German Ete kabi tarjimonlar tomonidan amalga oshirildi. Farang tilida Klemen Xuar tarjimasi, inglizchada esa J.Redhaus, R.A.Nikolson, Vilson, A.Arberri, E.Vinfild, Turkman, Mujaddidi, Ibrohim Homard, K.Barkslarning tarjimalari ma'lum va mashhurdir.

G'arb ma'naviyati olami, xususan, uning ilm ahli tomonidan Sharqning yutuqlarini o'zlashtirish, ilmiy asnoda o'rganish, bu ulkan mintaqada qadim-

qadimdan qaror topgan ilm-fan va madaniyatni tan olib, uni G'arb muhitiga tatbiq etishni yuqori bosqichga ko'tarish maqsadi, asosan, XIX asrning ma'rifiy hodisasi hisoblanadi. "Masnaviyi ma'naviy"ni G'arbda o'rganish, tadqiq qilish ham katta ahamiyatga ega hodisotlardandir. G'arb dunyosiga asarni o'z tadqiqotlari, ilmiy izlanishlari orqali tanitgan olimlar talaygina. Ular orasida R.A.Nikolson, X.Ritter, J.K.Ferbervagel, A.Shimmel, Y.A.Braun, H.Etne, H.Messe, B.Spuler kabi olimlarning ishlari ma'lumdir. Rus tilida olimlar A.Krimskiy, V.A.Gordlevskiy, N.Martinovich, V.V.Bartold, A.Mes, Y.E.Bertels, I.S.Braginskiylarning tadqiqotlari va munosabatlari mavjud.

"Masnaviyi ma'naviy" asarining o'zbek tiliga qilingan tarjimasi, u haqidagi tadqiqotlar ham tahsinga sazovor. Haydar Xorazmiyning "Javohir ul-asror", Shayx Odina Muhammad Xorazmiyning "Miftoh ul-asror" asaridan tortib Mashrabning "Mabdayi nur" asarigacha, "Masnaviy" sharhlari tarzida bitilgan bir qancha kitoblar o'zbek kitobxonlarining mazkur asarning ma'naviyatidan bahramand bo'lishida o'zining salmoqli hissasini qo'shib kelmoqda. Yetuk shoir, rumiyshunos olim, shuning bilan birga "Masnaviy" tarjimoni Asqar Mahkam shunday deydi: "Biz juda ko'p buyuk shorihlarni bilamiz, masalan, turkiyalik Abdulboqi Gulpunarli, Eronda Badiuzzamon Furuzonfar, Said Ja'fari Shahidiy va hokazo, juda ko'p masnaviyshunoslar bor. Lekin hech kim "Masnaviy"ni Mashrabchalik sharhlamagan. Chunki Mashrab o'zi valiyulloh shoir bo'lganligi uchun, o'sha "Mabdayi nur"da "Masnaviy"ni she'riy yo'l bilan sharhlaydi. Va bevosita ikkinchi Masnaviyni yaratadiki, uning nomini Nurning ibtidosi yoki nurning asosi, boshlanishi, mabdasi deb ataydi. Mashrabning xizmati shundan iboratki, u Masnaviyni shunchaki turli xil falsafiy maktablar, oqimlar, turli mazhablar nuqtayi nazaridan emas, balki chin valiy sifatida yoki komil bir inson sifatida o'zining qarashlarini bildiradi. Va "Masnaviy"ning ba'zi bir baytlarini hatto tarjima qilib ham bergan".

Istiqlol tufayli O'zbekistonda ulug' ajdodlarimizning boy merosini o'rganish, ularning xorijdagi nufuzini bilish uchun barcha imkoniyatlar yaratildi. Buyuk allomalarimizga chet el olimlarning munosabatlarini, qarashlarini tadqiq etish ularning hayoti va faoliyatiga doir ma'lumotlarni to'ldirish bilan birga, yoshlarni milliy iftixor ruhida tarbiyalashga ham ko'maklashadi. Yoshlarni Vatanga muhabbat, sadoqat ruhida voyaga yetkazishda, ularni milliy, umuminsoniy qadriyatlarni hurmatlashga o'rgatishda buyuk zotlarimizning jahoniy shuhratini bilishning ahamiyati beqiyosdir. Ayniqsa, mustaqillik yillarida yurtimizda olib borilayotgan odilona siyosat "Masnaviyi ma'naviy" tadqiqida ham muhim o'rin tutmoqda. Asarning she'riy tarjimalari bilan bir qatorda nasriy sharhlari ham o'zbek kitobxonlari javonidan o'rin oldi. So'nggi ilmiy tadqiqotlar mavzularining "Masnaviyi ma'naviy"ning tarjimasini, uning g'oyasi, qiyosiy tahlili borasida ekanligi yurtimizda ilmga e'tibor kuchayganligining natijasidir.

Darhaqiqat, Rumi asarlari tarjimasiga mustaqillik yillarida yo'l ochildi. "Bu ishga ilk daf'a Jumaniyoz Jabborov va Shoislom Shomuhamedov qo'l urdi. Ular shoirning ba'zi g'azallarini tarjima qildilar. Keyinchalik Sirojiddin Sayyid ham uning g'azallaridan bir dastasini o'girdi. Jamol Kamol avvaliga "Masnaviy" rivoyatlaridan ba'zilarini va ayrim ruboiylarni tarjima qilib, "Uchmoqqa qanot yo'q, vale uchgayman" nomli kitobcha chiqardi", – deya izoh qoldiradi tarjimon, shoir Sulaymon Rahmon. Ko'rinadiki, "Masnaviyi ma'naviy" tarjimasiga birdan qo'l urilgan emas. Dastlab g'azallar, ruboiylar, asardan parchalar tarjima qilingan.

"Masnaviyi ma'naviy"ning o'zbek tiliga birinchi to'liq she'riy tarjimasini Jamol Kamol tomonidan amalga oshirilib, avvaliga qismlarga bo'linib, keyinchalik 2010-yilda yaxlit holida nashr qilindi. Bu hodisa o'zbek tarjimashunosligida o'chmas iz qoldiribgina qolmay, ushbu sohaning yanada

gullab-yashnashiga, yuksalishiga olib keluvchi omil ham bo'ldi. Undan so'ng tarjimon Asqar Mahkam asarning birinchi daftaridan kattagina parchani she'riy, lisoniy tarjimasi va sharhlari bilan alohida kitob holida e'lon qildi. "Masnaviyi ma'naviy" asarining birinchi daftarini to'liq holida ona tilimizga Sulaymon Rahmon ham o'girdi, Odil Ikrom ham uni she'riy tarzda kitobxonlarga havola qildi. Kamoliddin Husayn Xorazmiy Karim Zamoniyning "Masnaviyi ma'naviy"ga nasriy bayon va sharhini o'zbek tiliga Rustamjon Rahmatullohzoda o'girdi. Shu tariqa o'zbek kitobxoni ham ulug' shoir ijodi bilan tanishish imkoniga ega bo'ldi. Mutolaaning bu boradagi imkoniyatlari kengaydi.

Xulosa

Jaloliddin Rumi qalamiga mansub "Masnaviyi ma'naviy" asri dunyo madaniy merosining ajralmas qismiga aylangan ulkan adabiy yodgorlikdir. Asarning turli tillarga tarjima qilinishi, G'arb va Sharq olimlari tomonidan o'rganilishi uning jahon miqyosidagi qadr-qimmatini yana-da oshirgan. O'zbek adabiy muhitida asarning chuqur tadqiq qilinishi, tarjimalarning yaratilishi va sharhlarning ko'payishi xalqimizning bu buyuk merosga bo'lgan munosabatidan dalolat beradi. "Masnaviyi ma'naviy" nafaqat badiiy, balki ma'naviy kamolot manbai sifatida bugungi kunda ham yoshlarni ezgulik, komillik va ma'rifat sari yetaklamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Жалолиддин Румий. Маснавийи маънавий. Форсийдан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол таржимаси. – Т.: Meriyus, 2010.
2. R.A. Nikolson. *The Mathnawí of Jalálu'ddín Rúmí*. London: E.J.W. Gibb Memorial, 1925–1940.

3. Жалолiddин Румий. Маънавий маснавий. Куллиёт Ж.1. К.1. / (Таржима шарҳи билан. Таржимон Асқар Маҳкам) – Т.: “Шарқ”, 1999.
4. Зиёмуҳаммедов Б. Комилликка элтувчи китоб. – Т.: Турон-иқбол, 2006.
5. Комилов Н. Тафаккур карвонлари. – Т., 1999.
6. Румий, Жалолiddин. Маънавий маснавий. Куллиёт Ж.1. К.1. (Таржима шарҳи билан. Таржимон Асқар Маҳкам) – Т.: “Шарқ”, 1999.
7. Румий, Жалолiddин. Маснавий ҳикоятларидан дарслар // 40 ҳикоятга 40 шарҳ, 1-китоб (Нашрга тайёрловчи ва изохлар муаллифи: А. Холмурод). – Т.: Муҳаррир, 2010.